

AMABILISSIMUS

A LEGSZERETETREMÉLTÓBBAK EGYIKE

Loss Sándor Emlékkönyv

Szerkesztette:

Szabadfalvi József

DEBRECEN
2005

P. SZABÓ BÉLA*

Jogösszehasonlítás – Debrecenben (Tudomány- és oktatástörténeti adalékok)

A magyar jogtudomány különböző ágazatainak történetük feldolgozása tekintetében különböző, de általában mostoha sors adatott. Vannak tudományterületek, melyek oktatástörténetét többé-kevésbé alaposan feldolgozták az utóbbi száz év alatt, ugyanakkor a megszületett munkák tudománytörténeti értékelése elmarad ettől. Ilyennek tekinthető – hogy a kaptafánál maradjak – például a római jog. Másrészt vannak diszciplínák, melynek hazai tudománytörténete összefoglaló- és részlettanulmányokban jól fel van dolgozva, ugyanakkor egyetemi oktatásuk története éppen csak az említés szintjén marad. Ez utóbbiak közé sorolom – az utóbbi évtizedek, nem utolsósorban a miskolci kar jogbölcseisének köszönhető tudománytörténet-feltáró törekvéseinek eredményeként – a jogbölcseletet. Ehhez hasonlóan azt kell megállapítanunk, hogy a jogösszehasonlításnak is van áttekinthető tudománytörténete, de oktatástörténete szinte nem is létezik.

Ez utóbbi hiányosságot természetesen jelen tanulmány sem pótolhatja. Azonban arra alkalmas lehet, hogy egy – a régi debreceni jogi kar történetéhez kapcsolódó – esemény kapcsán néhány adattal szolgálhasson a jogösszehasonlítás – ennek a tudomány- és oktatástörténete tekintetében a magyar jogi tudományosságban hullámokban erőre kapó területnek – múltjához. Talán nem haszontalan ez most, mikor – hazai viszonylatban – ismét a hullámhegy teteje felé látszik közeledni e tudományterület.

Mielőtt az 1927 elején Marton Géza tollából megszületett szakvéleményt megismernénk, szükséges lehet az összehasonlító jog hazai tudomány- és oktatástörténete néhány mozzanatának felvillantása, fűszerezve néhány nem közismert adattal és érdekességgel. {286}

* DR. SZABÓ BÉLA

egyetemi tanár

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténeti Tanszék
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi Tanszék

JOGÖSSZEHASONLÍTÁS MAGYAR MÓDRA – A MÁSODIK HÁBORÚ ELŐTT

„Magyarországon az összehasonlító jogtudomány eddig kevésbé örvendett népszerűségnek.”¹ – így summázta Szászy István, az első magyarországi összehasonlító jogi tanszék birtokosa 1947-ben a magyar jogtudománynak és a jogösszehasonlításnak a kapcsolatát.

Szabó Imre a fenti kijelentést az „*eddig*” vonatkozásában pontosítja, s a 19-20. század fordulójáig még jelentős szerepet tulajdonít az összehasonlító jogi törekvéseknek, igaz úgy fogalmaz, hogy azoknak „*tulajdonképpen nem volt folytatása*, s abban „*valószínű, hogy a »nemzeti« jogszemlélet játszott közre...*”²

A két nyilatkozat egybecseng abban, hogy a 20. század első felében a jogösszehasonlítást nem tekinthetjük a magyar jogi gondolkodás vezető ágazatának illetve módszerének.³ A szerény, de jól körvonalazható, elsősorban az újból és újból felvetődő kodifikációs törekvések megvalósítása érdekében előtérbe kerülő kezdeteket a jogösszehasonlítás, mint gyakorlati tevékenység, tulajdonképpen az összehasonlító jogalkotás jellemezte, s lehetett ez a haladóbb jogászok jelszava mind 1848 előtt, mind a dualizmus első felében.⁴ A jogösszehasonlítás, mint a jogalkotás számára fontos módszer azonban a 19. század végén háttérbe szorult, megrekedt.

A jogösszehasonlítás elvi-elméleti kérdéseinek feldolgozása szintén megindult már a 19. század közepe táján. Az ezzel kapcsolatos megnyilvánulások közé mindenképpen belesorolandók a „nemzeti konzervatív” jogtudós, Wenzel Gusztáv összehasonlító jogi tárgyú akadémiai előadásai⁵ és néhány olyan lexikon-című is, melyek az összehasonlító jogtudományban a tételes jog bölcséletének előmunkását látták. A pozitivista

¹ SZÁSZY István, *A magyar magánjog általános része, különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre* I., Budapest, 1947, 81. Ennek okát a magánjog területén arra vezeti vissza, hogy „*jogtudásaink erős barzot folytattak a külföldi és különösen az osztrák és a német jogrendszereknek a magyar jogfejlődésre gyakorolt nagy hatásának visszaszorítására.*”

² Vö. SZABÓ Imre, *A jogösszehasonlítás szocialista elmélete*, Budapest, 1975, 53.

³ A jogösszehasonlítás hazai tudománytörténetéhez SZABÓ Imre imént említett munkája részeként megjelent, *Az összehasonlító jog történeti aspektusai Magyarországon* című tanulmánya mellett a főleg arra támaszkodó összefoglalások közül lásd: PÉTERI Zoltán, *Jogösszehasonlítás és jogelmélet*, = Jogbölcséleti előadások, szerk., SZABÓ Miklós, Miskolc, 1998, 265-283, különösen 271-275; *Az Allam- és Jogtudományi Kar szerepe a magyar jogtudomány fejlődésében*, szerk. HORVÁTH Pál, Budapest, 1985, passim; FEKETE Balázs, *Az első magyar összehasonlító jogi szöveggyűjtemény*, Jogtudományi Közlöny, (2005/4), 183-188.

⁴ SZABÓ Imre, *Az összehasonlító jog történeti aspektusai...*, i.m., 59-61.

⁵ WENZEL Gusztáv, *Az összehasonlító jogtudomány és magyar magánjog*, Budapest, 1876.

{287} jogászok képviselőinél ez a szemlélet még fel is erősödött, s az összehasonlító jogtudományban a jogbölcselet „szolgálólányát” látták. A 19. századi magyar jogtudományi szerzők az összehasonlító jogot mindenesetre az általános jogelmélet részeként kezelték.⁶

Ez a szemlélet megváltozott a 20. század elején midőn az újkantianus gondolkodók az összehasonlító jogot számúzték a jogbölcseletből és azt a tételes jogtudományok egyik ágának, esetleg azok egyik kiegészítő tudományának tekintették.⁷

Ezt a felfogást tükrözte az is, hogy az egyes jogágakhoz (elsősorban a magánjoghoz) tartozó intézmények korabeli feldolgoásaiban egyre nagyobb szerepet kapott az összehasonlító módszer.

Sajátos jelenségként a húszas években jogösszehasonlításnak tekintették a Trianon után létrejött utódállamokban hatályban maradt magyar jog tanulmányozását is.

A harmincas évek közepén már a jogösszehasonlító tevékenység szervezeti megjelenítését is szükségesnek érezte a magyar jogásztársadalom: A Magyar Jogászegylet Összehasonlító Jogi Szakosztályának megalakulása 1936. február 8-án történt meg, miután a Jogászegylet korábbi teljes ülése a megalakítást elhatározta.⁸ Az alakuló ülésen a szakosztály elnöke, Mendelényi László pestvidéki törvényszéki elnök tartott megnyitó beszédet „*Az összehasonlító jogtudományról*” címmel.⁹ Beszédében rövid történeti

⁶ SZABÓ Imre, *Az összehasonlító jog történeti aspektusai...*, i. m., 63-64.

⁷ „Es sind nämlich verschiedene Lehren von Rechtsinhalt möglich. Zunächst die Jurisprudenz in engeren Sinne, von der wir noch ausführlicher sprechen wollen, die sich die systematische Darstellung des Inhaltes eine bestimmten Rechtsordnung zum Gegenstand macht und zu welcher der Einfachheit halber auch die vergleichende Betrachtung des Inhaltes verschiedener Rechtsordnungen hingezählt werden mag.” (kiemelés Sz. B.) Vö. FELIX SOMLÓ, *Juristische Grundlehre*, Leipzig, 1917, 2; A jogfilozófia ... „segéd tudománya az összehasonlító jogtudomány, amely a különböző jogrendszerek egyes intézményeit egymással összehasonlítja.” Vö. SOMLÓ Bódog *Jogbölcseleti előadásai*, első füzet, Kolozsvár, 1906, 16; „Az összehasonlító jogtudomány – mint a tételes jogtudományok egyik ága – különböző tételes jogrendszerek tartalmát hasonlítja össze.” Vö. MOÓR Gyula, *Bevezetés a jogfilozófiába*, Budapest, 1923, 46.

⁸ A szakosztály elnöke dr. Mendelényi László pestvidéki törvényszéki elnök, alelnöke dr. Szladits Károly ny. r. egyetemi tanár, titkára dr. Szászy István kir. törvényszéki bírósági és Ujlaki Miklós ügyvéd lett. Jegyzőkönyv ifj. dr. Szladits Károly, dr. Visky Károly és dr. Degré Alajos joggyakornokok kerültek megválasztásra. Rendkívül impozáns névsor a tagok magyar jogtudományban betöltött akkori és későbbi szerepét tekintve. A tagok között is ott találjuk a magyar jogi tudományosság jeleseit Moór Gyulától Magyary Zoltánig, Nizsalovszky Endrétől Beck Salamonig. Vö. *A Magyar Jogászegylet Összehasonlító Jogi Szakosztályának megalakulása*, Magyar Jogászegyleti értekezések és egyéb tanulmányok, 1936, 212-214.

⁹ MENDELÉNYI László, *Az összehasonlító jogtudományról*, Jogállam, 35 (1936), 49-51.

{288} visszapillantást adott az összehasonlító módszer jogtudományban való alkalmazásáról, kiemelve a 19. század második felének egyes francia és német kezdeményezéseit,¹⁰ illetve Wenzel Gusztáv 1875-ös akadémiai előadását. Hangsúlyozta, hogy valódi összehasonlító jogtudományról csak akkor lehet szó, ha az egyes államok törvényeinek megismerésén túl figyelembe veszik az egyes törvények és jogintézmények társadalmi háttérét, kauzális vonatkozásait. Ennek kapcsán Mendelényi utalt arra, hogy az összehasonlító jogtudomány és a jogbölcsélet között szoros összefüggés van. Szerinte az összehasonlító jogtudomány a tudományágak azon vonalába tartozik, „amely kezdődik a jogbölcsészettel, ennek segélyével eredményesen ismeri meg és hasonlítja össze a külföldi jogokat s ezen összehasonlításból elmaradhatatlanul levont következtetés folyamánaként vezet a nemzetközi törvényhozáshoz és a nemzetközi bíráskodáshoz.”¹¹ Mendelényi a jogösszehasonlítás feladatát abban látta, hogy elősegítse a nemzetek azon törekvését, hogy a jogélet bizonyos területein állami szerződésekkel „nemzetközi egyenlő jogot alkossanak.”

Ehhez kívánt hozzájárulni a magyar szakosztály is, amely első ülésén rögtön kialakította munkatervét. Szladits alelnök utalt arra, hogy míg külföldön egyetemi katedrák egész sora szolgál az összehasonlító jogtudomány művelésére, addig nálunk – a pénzhiány miatt – egy aktív összehasonlító intézet sem létesülhetett. Ezért a Jogászegyletnek kell azt a munkát elvégeznie, ami a külföldi jogalkotás – és ezen belül a Magyarországtól elszakított területek jogfejlődésének – figyelemmel kíséréseivel jár. A másik fontos feladat a külföld tájékoztatása a magyar jog fejlődéséről. Ennek keretében az *Académie internationale du droit comparé* örökös vezértitkárától, Balogh Elemértől¹² kapott felszólítás kapcsán az *Académie* nemzeti csoportjának megalakítása és az 1937-es hágai kongresszuson való részvétel előkészítése volt az egyik legsürgősebb feladat.¹³ {289}

¹⁰ A Société de Legislation Comparée megalakulását, valamint a *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* megjelenését.

¹¹ MENDELÉNYI, *i.m.*, 49-50.

¹² A vele kapcsolatos nem túl gazdag irodalomból lásd a tartalmilag sok tekintetben egybecsengő két tanulmányt: HAMZA Gábor, *Balogh Elemér, a római jog művelője*, Jogtudományi Közlöny, 35 (1980), 328-330; HAMZA Gábor, *Balogh Elemér, a római jog és az összehasonlító jog európai hírá művelője*, Jogtudományi Közlöny, 54 (1999), 279-282. Szomorú, hogy Balogh a Magyar Életrajzi Lexikonban nem szerepel.

¹³ *A Magyar Jogászegylet*, *i.m.*, 213. A szakosztály rövid történetének feltárása megvilágíthatná mennyire volt pusztán formális, vagy szerencsésebb esetben megtermékenyítő a jeles férfiak tevékenysége.

A szakosztály létrejötte nem forradalmasította a jogösszehasonlítás feladataival foglalkozó irodalmat, de egy áttekintés mégis megszületett, amely jól tükrözi a szakosztály holdudvarába tartozók felfogását. Ujlaki Miklós, a szakosztály titkára a Szladits-émlékkönyvben összefoglalta a magyar jogösszehasonlítók céljait.¹⁴ Ujlaki a jogszabályban érdek-összeütközések kiegyenlítését célzó kísérletezést lát, és a jogösszehasonlítás fő feladatát annak vizsgálatában látja, hogy „*a különböző jogrendszerek különböző időkben hogyan oldották és oldják meg az érdekharc kiegyenlítését. A jogösszehasonlítás tehát, amely korábban alig volt más, mint hasonlóságok és eltérések gyakorlati cél nélküli egymás mellé rakogatásából álló amatőr időtöltés, komoly célt és értelmet kapott. Ez a cél annak vizsgálata, hogy hol és mikor sikerült és hogyan sikerült a legkielelítőbb és legmegnyugtatóbb módon az érdekek kiegyenlítése, mikor és hogyan töltötte és tölti be szerepét legtökéletesebben a jog a társadalom életének szabályozásában.*”¹⁵ Ujlaki programja szerint a múlt idők és az idegen jogok ismerete tanulságul szolgálhat a gyakorlat számára, de nem csak a jogszabályok tartalma, hanem azon tényezők, életviszonyok vizsgálata és ismerete is fontos, melyek az adott jogi megoldások kialakulásához vezettek. „*Az oknyomozó jogösszehasonlításnak ezek szerint nélkülözhetetlen főkélléke az életviszonyok összehasonlító vizsgálata, az összehasonlító jogszociológia... A szociológiai háttér vizsgálata... felfedi az eltérések okait és tanulságokat szolgáltat*”¹⁶

A jogösszehasonlító munka további legitimációját látja Ujlaki a trianoni utódállamok jogfejlődésének vizsgálatában. Mivel ezen államokban ugyanolyan életviszonyok vannak, az ilyen jellegű tevékenységből kialakulhat „*az összehasonlító jogtudománynak az a módszere, amely a jogösszehasonlítást területileg körülhatárolt olyan szűkebb körre szorítja, amelyben a vizsgálódás körvonalait az életviszonyok rokonsága szabja meg.*”¹⁷

Ujlaki és társai a jogösszehasonlítás egyik alapvető végcélját a jogegységesítési folyamat támogatásában, a nemzetek jogi egysége megvalósításának elősegítésében látják, s abból indulnak ki, hogy „*az élet bizonyos viszonylatainak egységes jogi szabályozása a nemzetek jól felfogott közös érdeke.*” A nemzetek közötti forgalom legfontosabb szabályainak egységesítéséhez először fel kell tární, hogy az adott államcsoport tagjainak vizsgált jogágában melyek az eredendően egységes szabályok. Második

¹⁴ UJLAKI Miklós, *Az összehasonlító jogtudomány feladatai*, = Emlékkönyv Dr. Szladits Károly tanári működésének harmincadik évfordulójára, Budapest, 1938, 575-581.

¹⁵ *Uo.*, 576.

¹⁶ *Uo.*, 577-578.

¹⁷ *Uo.*, 580.

{290} lépésként a fennálló különbségek okait kell feltárni, majd „*ezután a nyert adatok alapján következhet a harmadik feladat, az illető országok jogszabályainak és bírói gyakorlatának figyelembevételével annak a megállapítása, hogy melyeknek a joga látszik a leghelyesebbnek és vehető kiindulópontnak az egységes jogalkotás előkészítése során.*”¹⁸ De van egy közelebb fekvő gyakorlati célja is az összehasonlító jogtudománynak: ez pedig az élő jog gazdagítása, a pozitív jog tökéletesítése.

Bár jó tíz évvel később keletkezett a fentebb kivonatolt tanulmány, Ujlakinak a jogösszehasonlítás elméleti és gyakorlati célkitűzéseit elegyítő, sajátos nemzeti élt is felmutató felfogása jól jellemzi azt a szellemi környezetet, melyben az ismerttetendő, Debrecenben született szakvélemény elkészülhetett.

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ JOG MAGYAR KATEDRÁN – 1927 ELŐTT

Az összehasonlító jogi oktatás hazai megjelenéséről és történetéről – átfogó kutatások híján – csak sporadikus adataink vannak, igaz ezek egészen a polgári forradalomig nyúlnak vissza.

Az ország életének teljes újjászervezése sodrában a Batthyány-kormánytól 1848 májusában kapott leirat felszólította a pesti törvénytudományi kart, hogy készítsen oktatási reformjavaslatot a „*karnak jobb rendezését és időszzerű átalakítását*” illetően. A Frank Ignác által készített – és a kar által elfogadott – javaslat szerint „*hazánkban kivált most a törvényhozó képességre is figyelmezni kell,*” s ezért többek között összehasonlító jogtudomány vagy legalább jogbölcselet „*a többség véleménye szerint a természeti törvény (ius nat. et gent.), az utóbbi nemcsak okoskodásokkal, hanem régi és újabb szokásokkal*” tanítandó.¹⁹ A reformot – köztudottan – a magyar kormánynak nem állt módjában megvalósítani.

A szabadságharc leverése után az osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszter ideiglenes intézkedései közepette kinevezésre került a pesti jogi karra Wenzel Gusztáv, akinek oktatási feladatai között a magánjog, perjog és bányajog oktatása mellett szerepelt a jogtörténet és az összehasonlító jogtudomány előadása is, részben német, részben magyar nyelven.²⁰ A kar tanárai nem tekintették ugyan a főtárgyak közé sorolandónak az

¹⁸ *Uo.*, 581.

¹⁹ Idézi ECKHART Ferenc, *A Jog- és Államtudományi Kar története, 1667-1935*, Budapest, 1936, 382-383.

²⁰ ECKHART, *i.m.*, 398.

{291} összehasonlító jogtudományt, de az „összehasonlító jognak” mégis biztos helye volt a tanrendben, heti két órában, mint azt az 1850/51-es tanrend is mutatja.²¹ Ugyanakkor több korabeli tervezetben is előkerült – sok más mellett – az összehasonlító büntetőjog, mint „*esetleg előadandó tárgy*.”²² A két diszciplína azonban hamar kikerült a curriculumból, hiszen az 1855-ben életbelépő, „osztrákositó” tantervben már nem szerepelt összehasonlító jellegű tárgy,²³ bár érdemei elismerésül Wenzel 1855 végén engedélyt kapott, hogy összehasonlító jogtudományból – mint melléktárgyból (Nominalfach) – előadásokat hirdethessen.²⁴ Hogy a tanszékét mind a „rövidpórázos” időben, mind a provizórium alatt megtartó Wenzel milyen mértékben élt ezzel a lehetőséggel, nem tudjuk. Nagy valószínűség szerint összehasonlító oktató munkáját elsősorban jogtörténeti előadásain fejtette ki.

A pesti kar történetéből kitűnően az összehasonlító jogtudomány, mint egyetemi tantárgy – mérsékelt, elsősorban vágyakban és tervezetekben manifesztálódó – tekintélyét nem tudták megingatni a kiegyezésig eltelő zavaros, oktatási reformokkal és változtatásokkal teli évtizedek sem. Sőt. A kiegyezés után a pesti kar már első reformjavaslatában heti 3-4 órában kívánta oktatni az összehasonlító jogtudomány „*egyres részeit*,”²⁵ de rendelkezésre álló adataink szerint ebből nem lett valóság, s így a dualizmus alatt – legalábbis fő-, illetve vizsgatárgyként – nem számolhatunk az összehasonlító jog oktatásával.²⁶

Az első kísérlet önálló összehasonlító (magán)jogi tanszék létrehozására a polgári demokratikus forradalom eseménysorába tartozik, amely a jogi oktatás átalakítását elsődleges felsőoktatás-politikai céljaként fogalmazta meg.²⁷

²¹ ECKHART, *i.m.*, 407.

²² ECKHART, *i.m.*, 399., 401.

²³ Vö. ECKHART, *i.m.*, 420-421.

²⁴ ECKHART, *i.m.*, 431.

²⁵ ECKHART, *i.m.*, 485-486.

²⁶ A kolozsvári egyetem, illetve a tanrendek ajánlott tárgyakig és szemináriumi szintig lehatoló áttekintése bizonyára árnyalhatja ezt a képet.

²⁷ Az új kormánynak égetően szüksége lett volna fiatal vagy átképzett szakemberekre elsősorban a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban. Ezzel magyarázható, hogy a forradalmi kormány reformtörekvései legelőbb a jog- és államtudományi karra koncentráálódtak. Vö. LITVÁN György, *A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918-1919 fordulóján*, Történelmi Szemle 11(1968), 401.

Adataink szerint a Károlyi-kormány 1918 novemberének végén kísérletet tett egy új összehasonlító magánjogi tanszék megalakítására a {292} budapesti egyetemen. Lovászy Márton kultuszminister a Jog- és Államtudományi Karnak címzett átiratában közölte, hogy a politikai változások szükségleteinek megfelelően „a kart az új szociális szellem befogadása”²⁸ érdekében gyökeresen át kívánja alakítani, s ezen átalakítás keretében felszólította a kart, hogy több új tanszéket szervezzen.²⁹ A gazdasági politika valamint szociálpolitika tanszék felállítását is sürgető (és a tanszékek betöltéséhez szükséges – irányított – jelölés megejtésére a karnak egy hetet engedő) leirat az összehasonlító magánjogi tanszék élére egyenesen kinevezte Balogh Elemért,³⁰ a kar mindenféle előzetes meghallgatása nélkül. A kar tiltakozott Balogh kinevezése ellen, azt a kar autonómiája súlyos megsértésének tekintette. Soros ülésén (1918. december 17.) pedig úgy nyilatkozott, hogy „tekintve az ország mostani zilált és szomorú állapotát, nem tartja időszzerűnek új tanszékek creálását,”³¹ s ha a miniszter mégis ragaszkodna az új tanszékek felállításához, akkor pályázatok kiírását javasolja. Abban az esetben, ha ezt a miniszter nem méltányolná, a kar a miniszteri leiratban megjelölt tanárjelöltek kinevezése ellen foglal állást. Ugyanakkor jelezte a kar, hogy a megalapozott reformok elől nem zárkózik el és „a megokolt reformmunkák gyors foganatosításában közreműködik.”³²

A Lovászy helyébe lépő Kunfi Zsigmond a kart már hét tanszék alapítása tekintetében akarta kész tények elé állítani, s 1919. január 22-én arról értesítette a kart, hogy annak megkerülésével a már kilátásba helyezett

²⁸ Eckhart megfogalmazása. ECKHART, *i.m.*, 647.

²⁹ A Tóth Lajos államtitkár tollából származó 1918. november 29-én kelt átirat a következőket közölte a jogi karral: „Miniszter úr döntése értelmében dr. Concha Győző és dr. Plósz Sándor, valamint dr. K. Kováts Gyula budapesti egyetemi tanárok, kik minisztertanácsi felhatalmazás alapján a tényleges szolgálat kötelekében betennedik életüük betöltése után is megtartattak, állandó nyugalomba helyeztessenek, továbbá az ekként felszabaduló javadalmak terhére ugyanezen egyetem jogi karán a „szociálpolitika” valamint a „gazdasági politika” részére egy-egy rendes tanszék szerveztessék, s előbbire dr. Rónai Zoltán budapesti ügyvéd, utóbbira dr. Varga Jenő felső kereskedelmi iskolai tanár kineveztessék. OL VKM K 500. III. – 12.- 51551-1918. Idézi LITVÁN, *i.m.*, 402.

³⁰ Nevének írása következetlen: egyes iratokban vezetékneve „h” nélkül szerepel. Balogh Elemér 1918 elején magántanári képesítés megszerzése céljából a debreceni jogi karhoz fordult, amelynek tanácsa azonban a szakvélemények elkészülte után Balogh állítólagos entente-párti megnyilatkozása miatt („ígéretet tett arra, hogy az entente ellen fegyveresen nem harcol”) úgy döntött, hogy Balogh „tudományos munkásságának bírálatával az 1918 évi folyamán érdemlegesen foglalkozni nem kíván.” Vö. *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának jegyzőkönyve*, 1918. 03. 01. (13. sz.)

³¹ Idézi ECKHART, *i.m.*, 648.

³² OL VKM K 636. III. - 4. - 63039-1920 (26588-1919). Jelzi LITVÁN, *i.m.*, 403.

új tanszékeket létrehozza, és arra tanárokat nevez ki, melyek között azonban {293} már nem szerepelt Balogh Elemér kinevezése,³³ és az összehasonlító (magán)jogi tanszék létrehozása.³⁴ A kar törvénytörőnek minősítette a

³³ Balogh Elemér – bár elveszítette esélyét az összehasonlító jogi tanszékre – a forradalmi idők ellenére továbbra is ambicionálta habilitációját Debrecenben: a Kar valószínűleg 1918 végén admissiót adott neki, vagyis engedélyezte a habilitációs eljárás megindítását. Azonban 1919. január végén a kar Balogh svájci működésére hivatkozva már nem kívánatosnak tartotta a habilitációt, és az admittálás hatálytalanítása mellett dönt: „Tekintettel arra, hogy Balog Elemér admittálása óta oly körülmények merültek fel, melyek a karra nézve Balog Elemér habilitálását nem teszik kívánatosná, nevezetesen Balog Elemérnek az összes lapokban egyformán közölt svájci szereplése [Szentpéter] Kun Béla azt javasolja, hogy az admissió tekintetében a kar újból határozzon. A kar Kiss Géza azon javaslatát, intézkessék kérdés Balog Elemérhez: vajjon a lapok közleménye a valóságnak megfelelő-e? a kar nem fogadja el, amennyiben Balog Elemérnek módjában lett volna ezeket a híreket megcáfolni. – A kar ennél fogva Kun Béla indítványára titkos szavazással 7 igen szavazattal (1 üres szavazólap) kimondja, hogy Balog Elemér admissióját revisió alá veszi. Ennek folytán Iványi Béla Balog Elemér admittálásának hatálytalanítását indítványozza, ... s ez indítványt a kar titkos szavazással 7 szavazattal egy ellen elfogadja s egyúttal utasítja dékánt, hogy Balog Elemér kérvényét melléleteivel együtt nevezettnek küldje vissza.” Vö. *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Allamtudományi karának jegyzőkönyve*, 1919.01.31. (2.); Hogy pontosan mi lehetett Baloghnak a kar által kárhözott és „az összes lapokban egyformán közölt svájci szereplése”, – néhány korabeli napilap 1918 és 1919 fordulóján megjelent számainak átvizsgálása után – nem lehet pontosan megállapítani. Az bizonyos, hogy Balogh 1918 decemberének második felében gróf Eszterházy Mihály kísérőjeként – Károlyi Mihály megbízásából – Svájcban járt, „hogy az ottani diplomáciai körök felfogását a magyar kormányról kápuhatalja.” Erre azért volt szükség, mert az antant-hatalmak nem voltak hajlandók közvetlen diplomáciai kapcsolatba lépni Magyarországgal képviselőivel. Nem volt könnyű helyzet, hiszen szinte senki sem akart szóba állni velük. Eszterházy jelentésében azt is érzékeltette, hogy az antant-hatalmak bizalmatlanok a szerintük „túl gyorsan radikális irányba” haladó Károlyi-kormánytal szemben. A sajtóban jelentős visszhangot kiváltó beszámolóiból az is kitűnik, hogy Balogh a kinn tartózkodást felhasználta arra, hogy „svájci hivatalos és tudományos körökkel” egyeztetve elérje, hogy segítsék az el nem ismert Magyarország belépését „a szerzői jog védelmére létesített berni Unióba.” Vö. *Pesti Hírlap*, 1919. 01. 01.; Jóval negatívabban értékeli a „delegáció” tevékenységét a *Népszava*: „Eszterházy jelentéséből kiderül még az is, hogy mindössze három napig tartózkodtak Bernben Balogghal együtt, és idejük többi részét utazgatással töltötték. Balogh Elemér egyébként Svájcban egyetemi tanárnak adta ki magát és még most is ott tartózkodik. A kormány a mai napon táviratilag visszarendelte, ne hogy továbbra is kompromittálja szereplésével a népkormányt.” *Népszava*, 1919. december 29.; „Eszterházy ... ez alatt az idő alatt jóformán egyebet sem csinált, mint vele lévő Balogh Elemérrel együtt a könyvtárakat látogatta és a lapokat olvasta. ... Meg kell még jegyezni, hogy... Balogh Elemér, a miniszterelnök részére néhány igen fontos táviratot küldött Svájcából. Tudniillik Balogh Elemér érdekeire nézve igen fontosakat. Mindegyikben egyetemi tanárrá való kinevezését sürgette!” *Népszava*, 1919. 01. 01. Hogy mire volt ideje a magyar újságíróknak azokban a hetekben, mikor elvesztették Erdélyt és a Felvidéket...

A debreceni kar határozatára Balogh Elemér 1919 februárjában táviratban úgy reagált, hogy „a karnak habilitációs kérvényére vonatkozó kedvezőtlen döntését megfellebbezte.” *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Allamtudományi karának jegyzőkönyve*, 1919.02. 26. (17. sz.)

³⁴ Bár nem tartozik szorosan témánkhoz érdekes lehet kicsit hosszabban idézni a miniszter

{294} miniszter eljárását³⁵ a kar tanszékekre való jelölési és meghívási jogának megsértése miatt.³⁶ Az ország egyetemi közvéleményét megmozgató huzavona után³⁷ az új professzorok 1919. február elején a minisztertanács

13259/1919. sz. leiratát: „Hivatali elődöm 213721/1918. sz. iratában arra kérte a jog- és államtudományi kart, hogy alkalmazkodva a folyamatban levő nagy társadalmi átalakuláshoz a kar szociális irányú reformjának előkészítésében az ügy sürgőssége által megszabott határidőkön belül, közreműködni szíveskedjék. Hivatali elődöm álláspontját teljes egészében osztom, mert a köztisztviselőknek s köztük a közszéki tisztviselőknek szociális-gazdasági képzésére, úgyszintén tanítóknak, tanároknak új irányú oktatására – ami részben szintén a jog- és állam- és társadalomtudományi kar feladata lenne –, a magam részéről a legnagyobb súlyt helyezem.

A kar tárgyalásainak elhúzódásából azonban nyilvánvaló, hogy a karban jelen összetételében nincs meg a készség arra, hogy a gyökeres átalakulást önmagától megvalósítsa. A komoly reform megvalósulásának előfeltétele, hogy a munkába bevonassanak ma még az egyetem kötelékén kívül álló férfiak, kikben régtől fogva s mély meggyőződésként él a kialakuló új rend szociális feladatainak átértékelése. Ezért a hivatali elődöm által már kilátásba helyezett új tanszékekre, úgyszintén az újonnan létesítendő társadalomgazdaságtani tanszékekre – mely tanszékek fedezetül a betöltetlenül hagyandó üres tanszékek javadalma szolgál – és végül az üres tanszékekre kineveztem és pedig: Dr. Ágoston Pétert a magánjog, Dr. Farkas Geyzát az agrárpolitika, Dr. Jászi Oszkárt a szociológia, Dr. Kovács Gábort a társadalmi gazdaságtan, Dr. Rónai Zoltánt a politikai tudományok, Dr. Varga Jenőt a gazdasági politika, és Dr. Vámbéry Rusztemet a kriminológia tanszékeire. Ezen kinevezések nagyobb részéhez a kar előzetesen nem szólt hozzá. A kar intézményesen nem biztosított s a múltban személyes vagy pártpolitikai okokból nem egyszer lényegében figyelmen kívül hagyott hozzászólásának kikérését ezúttal a forradalom szellemi vívmányainak biztosítására kellett mellőznom. Különben a tervbe vett reformok megvalósulása után az egyetem szabadságát intézményesen biztosító egyetemi törvényt rövid időn belül megalkotni szándékozom. Addig jelen kinevezéseket a független tudományos közvélemény ellenőrzése alá helyezem.”

³⁵ AZ ELTE ÁJK honlapján is képviselt hagyománnyal ellentétben tehát a tanszék nem jött létre, s bizonyosan nem Összehasonlító Magánjogi és Nemzetközi Jogi Tanszék formájában.

³⁶ Utalva a november végi kísérletre így nyilatkozott a kar 1919. január 25-én: „A [Lovász-féle] leirathat felsoroltak közül dr. Balog Elemérrel, dr. Rónai Zoltánnal és dr. Varga Jenővel karunk Miniszter úr elődjének felhívására részletesen és behatóan foglalkozott s munkálataik nagyon beható mérlegelése és méltatása alapján mindkettőre nézve külön határozatot hozott és véleményes jelentését megalkotta.” Ezt az új miniszter figyelembe sem vette (nem is vehette), s ennek ellenére nevezte ki a hét tanárt, mellyel megsértette a kar autonómiáját. Ezért a kar „egyhangúlag hozott határozatával Miniszter Úrnak idézett rendeletével közölte azt a tényét, hogy az egyetem meghallgatása nélkül tanszékeket szervez és tölt be, törvénysértőnek minősíti, ez ellen felterjesztéssel él...”

³⁷ A később „egyetemi kultúrharc” nevezett [vö. BELLÉR Béla, *Felsőoktatásunk a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság idején* I., Felsőoktatási Szemle 9(1960), 91.] küzdelem kapcsán az ország többi kara közül egyedül a debreceni jogi kar foglalt állást Kunfi intézkedésével szemben. [LADÁNYI Andor, *Az 1918. évi polgári forradalom és a magyar felsőoktatás*, Felsőoktatási Szemle 17(1968), 591.] A kar valóban több ülésben foglalkozott a kérdéssel, de a kar – felhőborodását kifejező – felterjesztése felett a kultuskormányzattal újat húzni nem akaráo Egyetemi Tanács napirendre tért. *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve*, 1919. 01. 31., 1919. 02. 06.

{295}előtt letették az egyetemi tanári esküt, s a kar úgy nyilatkozott, hogy – az erőszakkal szemben ellenállni nem tudván – a kinevezettek tényleges működése elé nem fog akadályt gördíteni.³⁸ Az elmondottakból kiderült, hogy a „forradalmi idők” lendülete elsöpörte a „forradalmibb” tudományokkal szemben háttérbe szorult összehasonlító jogi tanszék ötletét. A Tanácsköztársaság alatti még radikálisabb reformok már közelítően sem erről szóltak, s a „restauráció” után³⁹ pedig érthetően sokáig szóba sem jöhetett a „forradalmi” ötlethez való visszatérés.

Szabó Imre szerint a húszas évek nem kedveztek az összehasonlító jognak.⁴⁰ Mégis ebben az évtizedben született egy olyan javaslat, amely „*Összehasonlító törvénytudományi tanszék*” szervezését szorgalmazta a magyar jogi karokon és jogakadémiákon. Jellemző módon a kezdeményezés nem az állandó pénzihiánnyal küzdő kultuskormányzattól indult ki, hanem egy társadalmi szervezet (a Magyar Külügyi Társaság) vezetőinek „hirtelen felindulásból” tett ígérete indította útjára. Az ötlet keletkezése és annak sorsa is jól jellemzi a korabeli (csak a korabeli?) viszonyokat.

AZ „ÖTLETGAZDA”: A MAGYAR KÜLÜGYI TÁRSASÁG

A *Magyar Külügyi Társaság* 1920. április 18-án – még a trianoni szerződés aláírása előtt – alakult meg azzal a céllal, hogy a nemzetközi tudományok gyakorlása és színvonalas terjesztése révén fejlessze a hazai értelmiség és az egész társadalom általános külpolitikai műveltségét, és megjelenítse a külföld felé is – társadalmi szinten – a magyar tudományosságot és külpolitikai törekvéseket.⁴¹ Politikusokból, tudósokból, diplomátákból és szakembe-

³⁸ ECKHART, i.m., 649; „... a tanács az újonnan kinevezett tanároktól az esküt nem veheti ki, tudomásul veszi, hogy ez esetben az esküt a minisztertanács fogja kivenni. A kinevezett tanárok tanítása elé akadályokat nem gördít, a dékán őket az ülésekre meg fogja hívni.” Vö. LITVÁN, i.m., 418.

³⁹ A budapesti tudományegyetem kezdeményezésére a hét professzor közül hatot (Kovács Gábor időközben meghalt), „*personae non gratae*”-nak nyilvánították a magyar felsőoktatásban. A debreceni jogi kar ezzel kapcsolatos határozati javaslata így hangzott: „*Egyetemi tanácsunk a b.pesti kir. tud. Egyetem tanácsának határozatát tudomásul veszi, Agoston Pétert, Farkas Gyuzát, Jászai Oszkárt, Varga Jenőt, Rónai Zoltánt és Vámbéri Ruzsjetemet egyetemünkön bárminő jellegű tanári állásra mindenkorra inhabilitáseknek jelenti ki. Az egyetemi tanácsnak ez a határozata a budapesti tudományegyetemmel közlendő.*” Vö. *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve*, 1920. 07. 15. (290.sz.)

⁴⁰ SZABÓ Imre, *Az összehasonlító jog történeti aspektusai...*, i.m., 67.

⁴¹ „*A Magyar Külügyi Társaság célja és hivatása a magyar állam és nemzet külügyi érdekeinek minden téren, különösen társadalmi téren való hathatós és eredményes érvényesítésében közreműködni.*” Paikert Alajos, az

{296}rekből álló testületként,⁴² tudományos tevékenysége mellett kapcsolatot tartott számos külföldi szervezettel, rendszeres meghívottja volt nemzetközi – köztük népszövetségi⁴³ – konferenciáknak, ahol tagjai több esetben szóvá teheték a magyar kisebbségek sérelmeit, és bírálhatták a párizs-környéki békeszerződéseket. Emellett a Társaság legfőbb feladatának a magyar érdeklődő közönség tervszerű külpolitikai képzését⁴⁴ és a külföld helyes tájékoztatását tekintette.

Hogy ebbe a tevékenységi körbe mennyire illeszkedett bele a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez benyújtott előterjesztés, ami az „*az egyetemeken létesítendő összehasonlító törvénytudományi tanszékek szervezése, illetőleg e szaktárgynak az egyetemi tanrendbe kötelező kollégiumként való beiktatása érdekében*” született, nem igazán megfogható. Mindenesetre az előterjesztés megszületett és talán – igaz alapos megfontolási idő után – a miniszter tetszését is elnyerte.

AZ ÖTLET

Az előterjesztés 1925 végi megszületésének körülményeiről csak magának a beadványnak szövegéből tudhatunk meg valamit. A Társaság tevékenységéről készült, a Társaság akkori „hivatalos lapjában” közzétett

egyik alapító tag levele 1920 márciusából Somssich külügyminiszterhez. Idézi ZEIDLER Miklós, *A Magyar Külügyi Társaság és folyóirata: a Külügyi Szemle (1920-1944)*, Külügyi Szemle (2002/1), 155.

⁴² Első elnökségének tagjai a következők voltak: Apponyi Albert elnök, Andrássy Gyula, Berzeviczy Albert, Teleki Pál, Wlassics Gyula és Csernoch János hercegrímás, mint társelnökök. Vö. ZEIDLER, *i.m.*, 156.

⁴³ A Társaság a Népszövetségi Egyesületek Nemzetközi Uniója keretében működött.

⁴⁴ A Társaság – nem kis részben saját kiadványainak és folyóiratainak információira támaszkodva – „*nem a könnyű hatás eszközeivel, lelkesítő szónoklatokkal, hanem komoly tanulmányokon alapuló fejtegetésekkel*” folytatott kimondottan értelmiségi ismeretterjesztést (Budapesten 20 év alatt kb. 300, vidéken pedig kb. 100 előadást tartott). Az értelmiségi elit számára ezen felül neves külföldi személyiségeket és szaktekintélyeket hívott meg előadónak. A tanfolyami ismeretterjesztés keretében (Külügyi szeminárium) 1926 és 1940 között a Társaságnak összesen 1435 hallgatója volt. A szemináriumokon kívül a Társaság igen eredményes és külföldi „táborozásokkal” tarkított (német, francia, angol, olasz és spanyol) nyelvtanfolyamokat is szervezett. 1936-tól – a magyar diplomata-utánpótlást biztosítandó – ifjúsági csoportot működtetett. Vö. CHOLNOKY Győző, FUTALA Tibor, KERTÉSZ Gyula, *Nemzetiségi bibliográfia és dokumentáció hazánkban a kezdetektől napjainkig*, Könyvtári Figyelő 39(1993/4), 545-560.

{297} éves jelentésben,⁴⁵ és a későbbi visszatekintésekben nyoma sincs a kezdeményezésnek.⁴⁶

A miniszternek eljuttatott szöveg a következő volt:⁴⁷ „*A népszövetségi Ligák nemzetközi Uniójának (Union Internationale des Associations pour le Société des Nations) idei, Varsóban július hava 3-8 napján tartott közgyűlésén indítvány tétetett azíránt, hogy az Unióba foglalt nemzetek reprezentánsai hassanak illetékes kormányiaknál az egyes egyetemeken létesítendő összehasonlító törvénytudományi tanszékerek (étude de législation Comparée) mielőbbi megszervezésére, vagy – amennyiben ezt az illető nemzet jelenlegi pénzügyi helyzete meg nem engedné – legalább a mondott diszciplínának kötelező kollégiumként az egyetemi tanrendbe való iktatása érdekében közre. Az indítványt a közgyűlés egyhangulag határozattá tette és abhoz a magyar delegáció nevében Társaságunk ügyvezető igazgatója, Dr. Eöttevényi Olivér oby értelmű bejelentést tett, hogy Társaságunk a magyar kultusz-kormánynak előterjesztést fog tenni a hozott határozatnak Magyarországon leendő szíves figyelembé vétele és a jelzett collegiumnak a magyar egyetemek jogi fakultásain, valamint a jogakadémiákon előadása iránt.*

E határozat a Magyar Külügyi Társaság számára erkölcsi kötelességgé teszi, hogy a fönt már jelzett cél érdekében nagyméltóságodnál, mint a magyar kultúra és oktatásügy avatott őrenél és irányítójánál közbenjárjon.

Felesleges volna, ha Nagyméltóságod előtt a varsói határozat jelentőségét és fontosságát bővebben fejtegetnök. De méltóztatassék megengedni, hogy röviden csak a kérdés historikumát eseteljük, s a varsói határozat motívum regens-ét fejtsük ki.

A népszövetségi Unióban már megalakulásakor felvetődött s azóta állandóan napirenden tartott az a terv, hogy a népszövetségi egyesületek munkálkodjanak közre teljes erővel a magánjog nemzetközi egységesítése érdekében, s így ezzel is hatalmas támasztékot nyerjen a világbéke fenntartásának mindenek fölött fontos érdeke és célja. Az Unióban szereplő kiváló jogtudósok természetesen nem hunyhattak szemet a terv elé tornyosuló s ma még leküzdhetetlen akadályok előtt. Éppen ezért, hogy az elérendő, illetve megközelítendő üdvös cél érdekében hasznos és ésszerű eszközöt teremthessünk, hogy az egymás egyre alaposabb megismeréséből fakadó kölcsönös megértést és megbecsülést a

⁴⁵ EÖTTEVÉNYI Olivér ügyvezető elnöknek az 1927. évi rendes közgyűlésen elhangzott beszámolója. Vö. Magyar Külpolitika, 1927. május 16., 2-5.

⁴⁶ EÖTTEVÉNYI Olivér, *A Magyar Külügyi Társaság búsz esztendeje: 1920. áprilistól-1940. áprilsig*, Budapest, 1940; JUHÁSZ Gyula, *A Magyar Külügyi Társaság története a két világháború között*, = Európa vonzásában, Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára, szerk. GLATZ Ferenc, Budapest, 1993, 261-267.

⁴⁷ A Magyar Külügyi Társaságnak 1708/1925. sz. a. a vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez intézett felterjesztésének másolata az 53308/1926. számhoz. Vö. *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve* melléklete.

{298} világbéke elérésének célja érdekében gyümölcsöztesse, tételt a már ismertett indítvány.

De a magyar delegációt ajánlata megtételében t.i. hogy az összehasonlító törvénytudománynak a magyar egyetemek jogi fakultásain és jogakadémiáikon kötelező kollégiumként leendő előadása iránt szükséges lépéseket, illetve előterjesztést meg fogja tenni, még egy másik bizalmas, belső indok is vezérelte, t.i. az, hogy a magyar nemzetnek az egész világon nagyszámmal szerte-szét szórt fiai a ma még a jogviszonyokban való járatlanság következtében szinte védelem nélkül kiszolgáltatott kizsákmányolási objektumai idegenek harácsolási tárgyának, a mi külföldön élő s jogtudó honfitársaink útján a jövőben hatályos jogvédelemben és jogi tanácsban részesülhessenek . Ebből pedig alapvető fontosságú, hogy jogtanuló ifjúságunk, majdán a közélet tényezői, – megismerje az egyes nemzetek jogintézményeit még pedig nemcsak az alkotmány és közgazdaság, hanem a magánéletviszonyok szabályozása tekintetében is. Sőt ez még az illető jogtanulóknak esetleges külföldi boldogulását is nagymértékben elősegítené. Teljesen tudatában vagyunk annak, hogy megcsontított hazánk mai nehéz gazdasági és állampénzügyi viszonyai aligha teszik lehetségessé már ma ily egyes egyetemek jog- és államtudományi karán, valamint a jogakadémiákon létesítendő összehasonlító törvénytudományi tanszék szervezését, s ezért, a kérdés nagy jelentőségére való tekintettel csak arra kérjük nagyméltóságodat, hogy addig is, míg ily tanszékek szervezését Magyarország pénzügyi helyzete megengedi, az összehasonlító törvénytudomány diszciplinájának kötelező kollégiumként a hazai egyetemek jog- és államtudományi karain, valamint a jogakadémiák tanrendjébe leendő iktatását s annak a rokonszokmák (pl. magyar magánjog, osztrák magánjog, v. perrendtartás) professorai által leendő előadását megfontolás tárgyává tenni, ezíránt a jelzett főiskolák tanári karának a véleményét kikérni s előterjesztésük értelmében dönteni kegyeskedjék.

Fogadja Nagyméltóságú Miniszter Úr kiváló tiszteletünk őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1925. október hó 25-én. Berzeviczy Albert s.k. v.b.t.t. elnökbelhettese ”

A felterjesztés több mint egy évig hevert valamelyik kultuszminisztériumi tisztviselő íróasztalán vagy annak fiókjában. Ez is mutatja, hogy a korabeli „nehéz finanszírozási helyzetben” a felsőoktatás irányítóinak kisebb gondja is nagyobb volt annál, mint hogy egy újabb – igaz „extra Hungariam” egyre nagyobb jelentőségre szert tevő – jogtudományi ágának vagy módszernek utat keressenek a magyar jogi karok katedrái felé.

A Tóth Lajos államtitkár által megküldött miniszteri leiratot⁴⁸ Debrecenben 1926. december 1-én iktatták, és két hét múlva már tárgyalta a kari tanács: „*A VKMiniszter Úr megküldte a Magyar külügyi társaságnak az egyetemeken egy összehasonlító törvénytudományi tanszék szervezése tárgyában hozzá intézett beadványát.*” – „*A kar nevezett beadványt javaslat tételre Dr. Marton Géza ny.r. tanárnak adja ki.*”⁴⁹

Nem véletlen, hogy a miniszteri leirat véleményezését éppen Marton Gézára, akkor éppen a Kereskedelmi- és váltójogi szeminárium⁵⁰ (tkp. tanszék) vezetőjére bízta a Kar. Marton ugyanis – még a római jogi tanszék vezetőjeként – az 1922/23-a tanév második felében heti három órában *Összehasonlító magánjog* címmel hirdetett tárgyat.⁵¹ Bár a tárgyat csak ebben az egyetlen szemeszterben hirdette meg, tanártársai őt érezték a legfelkészültebbnek a véleményes jelentés elkészítésére. Marton mintegy két hónappal a megbízás után beterjesztette javaslatát, ami az 1926. február 27-én tartott kari ülés napirendjén szerepelt. A véleményes jelentés a kollégák tetszését teljes egészében elnyerte. A jegyzőkönyv tanúsága szerint ... „*a Kar Dr. Marton Géza ny. r. tanár, előadónak a jelen jegyzőkönyvhöz csatolt véleményes javaslatát egyhangúlag elfogadja, hangsúlyozza azonban, hogy az összehasonlító*

⁴⁸ *M. kir. vallás és közoktatásügyi Minisztérium – 53.308/1926. sz. IV. ü.o. – A Magyar Külügyi Társaságnak az Összehasonlító Törvénytudomány számára hazai tudományegyetemeinken tanszék szervezése, vagy egyelőre a tudományszáknak a jog és államtudományi karok tanulmányi rendjébe való beillesztése tban. múlt évi október hó 25-én 1708 sz.a. kelt beadványát a tek. Tanács útján a jog és államtudományi karnak véleményes jelentésével végett másolatban megküldöm. Budapest, 1926. évi november hó 21. – A miniszter helyett: Dr. Tóth Lajos s.k. államtitkár.*

⁴⁹ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve* , 1926. 12. 15. (117.sz.) A miniszteri leirat száma: 53308/1926. IV.

⁵⁰ Marton a Kar történetében egyedülálló módon néhány évre (1924-1927) a római jog rendes tanára címet az 1922 óta vakáns Kereskedelmi- és váltójogi tanszék vezetésére cserélte, ahová 1924 júniusától ideiglenesen, 1925 februárjában véglegesen került kinevezésre. Ettől kezdve a római jogot helyettesítőként hol ő, hol a perjogász Bacsó Jenő adta elő. Vö. *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve* , 1924. 06. 06., 1925. 02. 10.; Bacsó Jenő életére lásd BALOGH Judit, *Bacsó Jenő: A polgári perjog tanára* , = *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947)*, szerk. P. SZABÓ Béla, MADAI Sándor, Debrecen, 2002, 203-233.

⁵¹ „*Összehasonlító magánjog. Heti 3 óra. Hétfőn d.u. 3-5 óráig és csütörtökön d.u. 3-4 óráig. Ugyanaz a tanár [Dr. Marton Géza ny.r. tanár]. II. számú tanteremben.*” Vö. *A Debreceni M. Kir. Tudományegyetem tanrendje az 1922-23. tanév II. félévére* , 9.

{300} törvénytudományi tanszék felállításánál sürgősebbnek tartja egy második magánjogi és egy második büntetőjogi tanszék szervezését.”⁵²

Az egyhangúság nem jelentette azonban, hogy Marton javaslatát ne vitatták volna meg alaposan. A kari tanácsi jegyzőkönyv kiegészítő iratai között három változatát is megtaláljuk a Marton-féle előterjesztésnek, melynek véglegesen elfogadott és kari jegyzőkönyvbe átvett változatát közöljük az elkövetkezőkben, néhány ponton saját kommentárunkkal kísérvé:

„Tekintetes Jog- és Államtudományi Kar! ⁵³

Méltóztatott a múlt év december hó 15.-én hozott VI. rendes ülés 117. számú határozatával jelentés- és javaslattétel végett nekem kiadni a nagyméltóságú VKMiniszter Úr 53308/1926. számú rendelete mellett véleményes jelentéstétel végett Karunkhoz megküldött azon beadványát Magyar Külügyi Társaságnak, melyben a nevezett egyesület az egyetemeken létesítendő összehasonlító törvénytudományi tanszékek szervezése, illetőleg e szaktárgynak az egyetemi tanrendbe kötelező kollégiumként való beiktatása érdekében tesz előterjesztést.

Indítványozom, méltóztassék e tárgyban a következő véleményes javaslatot terjesztteni a nagyméltóságú VKMiniszter Úrhoz:

»Karunk örömmel fogadja azt a gondolatot, hogy az összehasonlító jogtudomány a magyar jogi oktatás körébe bevonassék, nemcsak az indítványt tevő egyesület beadványában felhozott okokból, hanem azért is, mert kétségek nélkül ez a tudományág az, amely a jogi műveltség betetőzőjéül tekintendő, amennyiben a jogtanuló ifjúnak jogtörténeti és hazai tételes tanulmányai után az áttekintést megadja, az összefoglaló egybevetéseket lehetővé teszi, ezzel részére egyetemesebb szempontokat, szélesebb látókört biztosít, így végeredményben a jövő generáció univerzálisabb képzettségét eredményezi a mellett, hogy – mint az indítványozó egyesület beadványa helyesen kiemeli – a nemzetek közötti megértésnek, közzeledésnek és kiegyenlítődsnek eszméjét is hatásosan szolgálja.

Ez a fiatal jogtudományi ág, mely alig néhány évtizedes múltat tekint vissza, a Nyugat több vezető kulturálmában (főként Francia-, Olaszországban és Svájcban) már eddig is bekerült a jogi fakultások programjába részint mint már az alapképzéshez (licence) is kötelező studium (pl. Genf), részint mint a magasabb (doktori) fokozatnak egyik tárgya (Franciaország), részint mint nem kötelező tárgy

⁵² A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve , 1927. 02. 27. (182. sz.) Ezen kívánság szövegszerű megfogalmazását a miniszter felé lásd alább.

⁵³ A szövegben csak a korabeli írógépek tökéletlenségéből adódó, a mai helyesírásnak meg nem felelő „hibák” kerültek korrigálásra.

{301} *(Ausztria, olasz egyetemek); – a jövőben pedig művelése az eddiginél előreláthatólag még egyre intenzívebbé fog válni. Helyes és a fejlődés irányának megfelelő lépés lenne tehát e tudományoknak a hazai jogtanításba valamilyen módon leendő beillesztése, amire nézve egyébként jogtanítási reformunk irodalmában már ismételten tételt is javaslat.*

(Marton a húszas-harmincas években sokat foglalkozott jogoktatás-politikai kérdésekkel, és a jogoktatás reformjának elkötelezett híve volt.⁵⁴ Ezen törekvései során tanulmányozta néhány vezető európai ország jogoktatási rendszerét és hasznosította azokat saját reformjavaslatai megfogalmazásánál.⁵⁵ Ezzel foglalkozó tanulmányában említést tesz néhol az összehasonlító jogi tárgyak szerepéről, és mint látható az előttünk fekvő szakvélemény megfogalmazásánál is tekintettel volt erre: Ausztriában⁵⁶ nem kötelező tárgyként, egyes olasz egyetemeken vizsgatárgyként⁵⁷ illetve speciális külön képesítés tárgyaként⁵⁸, míg Svájcban a jogi alapidiploma vizsgatárgyai között⁵⁹ említi az összehasonlító jogtudományt vagy valamelyik ágát.

Az említett jogoktatási reformmal foglalkozó irodalom olymértékben bőszeges, hogy nem lehet tudni Marton kiknek a javaslatára gondolt. Ő maga nem tett – e tárgyú cikkeiben – hasonló tartalmú javaslatot.)

A bevezetés mikéntjét illetően azonban Karunk nem tartja lehetségesnek a kérdés olytén könnyed megoldását, mint ahogy az a magyar Külügyi Társaság beadványában olvasható.

Mindenekelőtt a beadvány bevezető részében „összehasonlító törvénytudományi tanszék”-ről (étude de législation comparée) beszél, míg a beadvány további részéből az tűnik ki, hogy egyedül az összehasonlító magánjogi törvényhozás tanszékére, illetőleg kollégiumára gondol, s ennek megfelelően annak előadásánál is a magánjogi

⁵⁴ MARTON Géza, *Magánjogtanításunk kérdéséhez: Reflexiók egy könyvből*, Magyar Jogi Szemle, (1924/10), 319-325; Uő., *Visszapillantás jogi oktatásunk utolsó évtizedére*, Magyar Jogi Szemle, (1927/6), 225-240; Uő., *Jogtanításunk reformja*, Debreceni Szemle, (1928), Klny.; Uő., *A debreceni egyetem része az országos jogász-képzésben*, Ügyvédi Közlöny (Jogtudományi Közlöny melléklete), (1934/5).

⁵⁵ MARTON Géza, *Az egyetemi jogtanítás Európa főbb államaiban*, A Felső Oktatásügyi Egyesület Közleményei, 5 (1926/2), 3-36.

⁵⁶ „(lehetőség szerint) összehasonlító törvénytudomány ...” Uő., 21.

⁵⁷ „Pádovában a második bienniumot záró előmeneteli vizsgák tárgycsoportjai ...” egyikében található az „összehasonlító jogtudomány.” Uő., 26.

⁵⁸ Egyes egyetemeken külön diploma is elnyerhető az esame di laurea „megszerzése után, mint speciális külön képesítés (további tanulmányok alapján, pl. diploma in diritto comparato)...” Uő., 26-27.

⁵⁹ A genfi egyetem korabeli szabályzata szerint a licence en droit vizsgatárgyai között szerepel az összehasonlító alkotmányjog, majd az összehasonlító magánjogi törvényhozás. Uő., 28.

{302} rokonszakmák (magyar és osztrák magánjog, perrendtartás) professzorai által való előadást javasolja.

Karunk véleménye szerint a jogösszehasonlításnak mindhárom vezér-jogág (magánjog, államjog, büntetőjog) terén helye, jogosultsága, szükségése van. A büntetőjog terén, legalább a főbb fogalmak és intézményekre nézve, ez az összehasonlítás már a hazai jog tanítása közben többé-kevésbé figyelemben részesült eddig is, legfeljebb annak intézményesebb kiépítése kívánatos önálló kollégium keretében, ugyanazon professzor által előadva.⁶⁰

A másik két vezér-ágazat azonban, melyek anyagterjedelme is jelentékenyen nagyobb, s az ezredéves jogfejlődés különbségei is élesebben érezhetőek, e kollégium valóban most lesz csak megszervezendő. Nyilvánvaló, hogy a két egymástól lényegesen különböző jogterület (közjog-magánjog) külön figyelembevételt s külön előadást kíván, s nyilvánvaló az is, hogy az egyik épp oly fontos, mint a másik.

(Marton azon felismerése, hogy a szakítani kellene az összehasonlító jogtudomány túlnyomórészt magánjogi irányultságával,⁶¹ bizonyos mértékben megelőzte korát, hiszen a közjogi kérdések elsősorban csak a második világháború után kerültek a komparatisták látókörébe. Igaz, hogy a realitások talaján maradván azonnal redukálja felvetését:)

Maradva egyelőre az összehasonlító magánjogi törvényhozás kollégiumánál, melyre az indítványozó egyesület beadványa egyedül gondolt s amelynek megvalósítása egyelőre közelebb fekvőnek látszik, itt mindenképp a címnek (s vele együtt a kollégium tartalmának) némi korrekcióját javasoljuk. Az „összehasonlító törvénytudomány” (législation comparée) helyébe az „összehasonlító magánjogtudomány” (droit civil comparée) elnevezést javasoljuk, kifejezésre hozva ezzel azt, hogy e studiumnak nem csupán a ma törvényhozását, hanem a vezető külföldi jogrendszerek múltját, történeti leszűrmazását és általában egész rendszerét figyelembe kell vennie.

Ennek a kollégiumnak életrehívását és kötelezővételét azonban Karunk nem látja egyszerű rendeleti szóval máról-holnapra eszélyözhetőnek. Itt egy új, fiatal még kiképzetlen tudományágról van szó, melynek még nincsenek kitesztelt ösvényei, nincsenek összefoglaló rendszeres tankönyvei, vezérmunkái sem, így itt előbb az előadók megtalálásáról kell gondoskodni s az ő előkészületüket lehetővé tenni. Külön katedrák

⁶⁰ Kováts Andor személyében erre Debrecenben kiválóan alkalmas professzor tevékenykedett ekkor, akinek mind tudományos, mind oktatói tevékenysége tükrözte az összehasonlító módszer alkalmazásnak eredményeit. Vö. SZABÓ Krisztián, *Kováts Andor*, = A debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914-1949) I., szerk. P. SZABÓ Béla – MADAI Sándor, Debrecen, 2004, 63-98.

⁶¹ Rímel kissé Marton felvetésére, hogy a 2005/06-os tanévtől kötelezően választható diszciplínaként hirdette meg a *Modernkori összehasonlító alkotmánytörténet* és a *Modernkori összehasonlító magánjogtörténet* tárgyakat.

{303} felállítása nemcsak pénzügyi nehézségek miatt, de egyszerűen az arra alkalmas pályázók hiánya miatt sem volna lehetséges. Más megoldás egyelőre nézetünk szerint sem képzelhető, mint az előadó tanárokat a rokonszámuk erre vállalkozó tanárai közül szemelni ki. A fentemlített nehézségekre tekintettel az esetben is kívánatosnak tartanók, ha a megbízandó előadók már a kollégium bevezetése előtt megfelelő hosszabb idővel (kb. egy évvel) előbb kirendeltetnének s nekik a szükséges előkészületi tanulmányra alkalom és segédesszköz adatnék.

Viszont e most kiemelt nehézségek nem indokolhatnák a studium bevezetésének elhalasztását. Elvégre itt csupán a kezdet nehézségeiről van szó, melyek mindig meglesznek, amelyeket előbb-utóbb le kell küzdeni.

Végő megoldásnak azonban Karunk minden esetre e tanszék önálló tanszékké megszervezését tekinti. Szükséges teszi ezt az anyag bő terjedelme, a studium nagy nyelvhismeretet feltételező természete s főként a magának a tanszéknek még alakuló félben lévő volta.⁶²

Lehet azonban az így rendszeresítendő összehasonlító magánjogi studiumot célszerűen egy másik, szintén fiatal tudományággal egyesíteni, nevezetesen a nemzetközi magánjoggal. Ez a studium is, mely szintén csak az utóbbi évtizedekben önállósította magát, s amelynek előadásáról mai tanrendünk nem gondoskodik, szintén helyet kér magának a megreformálandó jogi oktatás programjában, hol – elválasztva a nemzetközi közjogtól, melyhez csupán a név külső kapcsolata köti, kiemelve a hazai magánjog kereteiből, hol kellő figyelemben nem részesülhet, – egyedül az összehasonlító magánjogtudomány sokban rokonjellegű studiuma mellett találhat megfelelő elhelyezést.

Hasonlóan az összehasonlító jog oktatástörténetéhez, feltáratlan a nemzetközi magánjog tudomány- és oktatástörténete is. Önálló szervezeti egységet – Marton megérzésének és álláspontjának megfelelően – a két tárgy először 1945-ben kapott a budapesti jogi karon: az ekkor létrehozott Összehasonlító Magánjog és a Nemzetközi Magánjog tanszéke 1947-ben az Összehasonlító és Nemzetközi Magánjogi Intézet elnevezést kapta, s előbb Szász

⁶² Marton eredeti előterjesztéséből innen törlésre került az alábbi szövegrész: „... az ausztriai magánjog, amelynek egyetemünkön fennálló tanszékei ma részben (szűkebb körben) ugyanazt a célt is szolgálják, amelyet a szóbanforgó összehasonlító magánjogi tanszak jobban fog szolgálni, többé nem bír kathedra jogosultsággal egyetemünkön. Ami belőle még tételes érvényű jog, az már a magyar magánjog anyagához tartozik. Ami belőle csak a szokásjog képződéséhez támpontul szolgáló rendelkezés volt, az – épen a szokásjogi felvétel révén – szintén magyar joggá lett. A további szokásjogi fejlődés irányításában is – míg mielőtt törvényé lett volna – felváltotta az O.p., [sic!] a magyar általános polgári törvénykönyv javaslata. Erre a tanszékere tehát szükség többé nincs: az lesz helyesen átszervezendő az összehasonlító magánjogtudomány tanszékévé.”

{304} István, majd Világhy Miklós vezetése alatt állt 1951-ben bekövetkezett megszüntetéséig.⁶³

Ami speciáliter a mi egyetemünket illeti, hol a második magánjogi tanszék (osztrákjog) megszervezve nincs, a fent mondottakra, mint újabb hathatós argumentumokra mutathatunk rá azon, több ízben tett felterjesztésünk mellett, hogy ezen tanszék mibelyt a pénzügyi helyzet lehetővé teszi haladéktalanul megszervezendő lesz.

Végül még azt a megjegyzést kell hozzáfűzni az eddigiekhez, hogy, ha szükségesnek látjuk is az összehasonlító magánjogtudomány kötelező bevezetését a tanrendbe, nem találunk indokoltnak egyelőre felvételét a vizsgarendbe. Nem pedig azért, mert mint említettük a tudományág anyaga még nincs annyira megszilárdulva, ki-kristályosodva, hogy megnyugvással vizsgálati tárggyá volna tehető, erre csak hosszabb átmeneti idő után kerülhet sor.

Mindezek alapján azt a tiszteletteljes javaslatot terjesztjük Nagyméltóságodhoz: méltóztatásuk a Magyar Külügyi Társaság javaslatát elfogadva az összehasonlító magánjogtudomány (droit civil comparée) kollégiumát kötelező tárgyként, de egyelőre a vizsgálatokra felvétel nélkül a jog és államtudományi karok tanrendjébe felvenni s egyelőre annak előadásáról a rokonszúk erre vállalkozó tanárai közül jó előre megbízandó előadók által gondoskodni. «

*Kiváló tisztelettel:
Dr. Marton Géza
Előadó”*

Az 1927. március 1-i keltezésű végleges változat utolsó bekezdésében megfogalmazásra került – a kar jegyzőkönyvben is kifejezett – korábban jelzett – kívánsága két új tanszék alapítása iránt: „*Karunk e javaslatot – saját egyetemünkre való tekintettel – azzal a megjegyzéssel egészíti ki, hogy ez alkalommal is felhívja nagyméltóságod figyelmét arra a sajnálatos hiányra, hogy Karunkon a második magánjogi és második büntetőjogi tanszék többszörös felterjesztéseink ellenére is, megszervezve nincs. Ennek a hiánynak megszüntetése pedig karunk véleménye szerint sokkal sürgősebb és fontosabb, mint a tervezett összehasonlító magánjogi tanszék felállítása.*

(A második magánjogi tanszék létrehozását a kar szinte már első hivatalosnak tekinthető megnyilvánulásában – a kultuszminiszter 1915-ös jogi oktatási reformmal kapcsolatos leiratára adott

⁶³ BURIÁN László, *Szászy István (1899-1976)*, = Magyar jogtudósok II, szerk. HAMZA Gábor, 158-159.

{305} véleményes jelentésében⁶⁴ – ösztönözte. A kar tanácsa 1921-ben – még Marton debreceni tanársága előtt – újra foglalkozott a kérdéssel de a tanszékalapítás nem valósult meg.⁶⁵ Hasonlóan sikertelen kísérletek történtek már korábban egy második büntetőjogi tanszék alapítására 1918-ban⁶⁶ és 1921-ben.)⁶⁷

S a dolog maradt ennyiben. A tanrendek tanúsága szerint az összehasonlító jog csak az 1948-ban elrendelt reform alapján készült tanrendben jelent meg ténylegesen Debrecenben. Az 1948/49. (a Kar történetében utolsó effektív félévnek tekinthető) tanév második félévében az alábbi, heti három órás, kollokviummal záródó tárgy jelent meg a negyedévesek számára: „*összehasonlító jog, különös tekintettel a szomszéd államok jogrendszerére.*”⁶⁸ Ekkor már más alapon, mint a húszas években, de a szomszéd államok jogfejlődése ekkor is visszaköszön a jogösszehasonlításról létező képben. A tantárgy tematikájáról, előadójáról jelenleg nem állnak rendelkezésünkre pontosabb információk.

S hogy mindezen kísérletek miért kerülhetnek felelevenítésre ebben a Loss Sándor emlékére készült kötetben? Azért, mert a Marton Géza véleménye alapján megszületett kari tanácsi határozat után csaknem nyolcvan évvel éppen Loss Sándor tanszékvezető kezdeményezésére fogadta el a negyvenhét évi szünetelés után újjáépülő – a régi kar hagyományait és örökségét büszkén vállaló – Állam- és Jogtudományi Kar tanácsa, hogy az *összehasonlító jog* kötelező tárgyként bekerüljön a debreceni jogásképzés mintatantervébe.⁶⁹ {306}

⁶⁴ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának véleményes jelentése a jogi oktatás tárgyában: A 156.669-1914. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri leiratra*, Debrecen, 1915. 16.

⁶⁵ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve*, 1921. 06. 18.

⁶⁶ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve*, 1918. 09. 28.

⁶⁷ *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve*, 1921. 06. 18.

⁶⁸ HOLLÓSI Gábor, *A joghallgatói óraterhelés a Debreceni Tudományegyetemen (1914-1949)*, = Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Történetéből I., szerk. HOLLÓSI Gábor, Debrecen, 2005, 44.

⁶⁹ A Kar 2003 végén valamennyi tanszékre kiterjedő, a tanszékek oktatási és tudományos tevékenységére és jövőbeli terveire kiterjedő monitoring-vizsgálatot készített. Ezen vizsgálat során, a Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék önértékelésében jelent meg az alábbi szándék: „Szeretnénk a 2004/2005-ös tanév második félévében egy új tantárgyat bevezetni az oktatásba: „**Összehasonlító jog**” címmel. Jelenleg „Bevezetés a jogi kultúrákba” néven speciálkollégiumként ebben a

Sajnos az évtizedes óhaj után – a 2005/2006. tanév telén – megtartandó első összehasonlító jogi előadást, nem Loss Sándor tarthatja meg.

félévben [2003/2004 első félév] már meghirdettük, illetve szintén ebben a félévben a Jogszociológia tárgy tematikájába építettük be egy részét. Elkészült egy szövegyűjtemény (társ jogi kari tanszékekkel együttműködve), amely az oktatás alapját ... képezi, ennek továbbfejlesztése, átdolgozása és kiegészítése, illetve megírása képezné az új tárgy tankönyvi alapját.

Azért, hogy ne okozzunk nagy gondot a kiérlelt kredit alapú tanterv „sarok” óraszámában és kredit pontjaiban, ezért a *Bevetés a jog és államtudományokba* tantárgy heti három óráját csökkentenénk heti kettőre, és az így felszabaduló heti egy órát, és arányosan a kredit pontot fordítanánk az új tantárgyra.

Az összehasonlító jog elnevezésének használatát, csak a későbbiekben, a kollégák megfelelő tanulmányainak elkészültével, illetve kiemelten hangsúlyozva, más helyi és társ tanszékek kollégáit is bevonva tartanánk megalapozottnak. ” A DE ÁJK tanácsa a fenti szándéknyilatkozatnak megfelelően a kredit-mintatanterv első jelentősebb átalakítása során az „összehasonlító jog” című tárgyat kötelező tantárgyként beépítette a negyedik tanévben oktatandó diszciplínák közé. Vö. *A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara tanácsának jegyzőkönyve* , 2004. 06. 14.